

Dobro v učení grófa Tolstého a F. Nietzscheho (Filozofia a kázanie) - Úvod a I. kapitola

Lev Šestov

Šestov, L.: Dobro v učení grófa Tolstého a F. Nietzscheho (Filozofia a kázanie) - Úvod a I. kapitola. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

Lev Šestov (1866 - 1938) bol ruský predstaviteľ existencializmu, ktorý po októbrovej revolúcii pôsobil vo Francúzsku. V slovenskom jazyku je dostupný výber z jeho diela pod názvom Moc klúčov (obsahuje výber z troch kníh - Apoteóza bezzásadovosti, Moc klúčov, Atény a Jeruzalem; Bratislava: Kalligram 2009). V českom preklade je dostupné dielo Apoteóza vykořeněnosti (Praha: Herrmann & synové 1995), výber Kierkegaard a existenciální filosofie (Praha: OIKOYMENH 1997) a tri knihy z vydavateľstva Refugium Velehrad-Roma: Athény a Jeruzalém (2006), Noc v Getsemanech. Pascalova filosofie (2007) a Vláda klíčů (Potestas clavium) (2019). Šestovovo myslenie predstavuje polemiku s racionalistickou filozofiou a najmä so snahou racionalizovať a systematizovať kresťanské učenie. Stavia do protikladu biblickú „filozofiu“ (Jeruzalem) a grécku filozofiu (Atény). V tomto rozvíja ideu Tertulliana. V niektorých častiach svojho diela nadväzuje i na myšlienky Dostojevského. Po zoznámení sa s dielom Kierkegaard, ktoré sa uskutočnilo až vo Francúzsku, a na odporúčanie Husserla kriticky recipuje i jeho dielo v nadväznosti na vlastné myslenie. S odkazom a vplyvom jeho diela vo Francúzsku sa vyrovnáva i Camus v spise Mýtus o Sifyfovi. Nasledujúci preklad predstavuje Šestovovo rané dielo z roku 1899. Porovnáva v ňom myslenie Tolstého a Nietzscheho pomocou vlastnej optiky. Pomerne paradoxne nachádza v ich tvorbe spoločné črty. Šestovova interpretácia textov Tolstého sa zdá nezvyčajná a obvinenia z násilného prekrúcania významov slov iných mysliteľov sprevádzajú celú jeho tvorbu. Šestov si neporozumel s Tolstým ani pri ich osobnom stretnutí.

Predhovor

V siedmej kapitole tejto knihy čitateľ nájde nasledujúci úryvok z jedného Belinského súkromného listu: „Ak by sa mi i poradilo vystúpiť na vrchný vývojový stupeň - i tam by som Vás poprosil o správu o všetkých obetiach, ktoré si vyžiadali život i dejiny, o všetkých obetiach náhod, povier, inkvizície Filipa II^[1] atď.; inak sa z toho vrchného stupňa vrhnem dolu hlavou. Ja nechcem šťastie ani zadarmo, ak nebudem uistený o každom z mojich pokrvných bratov. Vracia, že disharmónia je podmienkou harmónie: možno, že je to vhodné a príjemné pre milovníkov hudby, pochopiteľne však už nie pre tých, ktorým je súdené vyjadriť svojím životom ideu disharmónie.“^[2] Tieto riadky som určite neuviedol preto, aby som podporil vyjadrenie svojich myšlienok autoritou slávneho spisovateľa. Naopak - je mi jasné, že autorita spisovateľa Belinského nestojí za mnou, ale proti mne. Na to, aby som ho mohol citovať, som sa musel obrátiť nie k jeho dielam, ale ku korešpondencii. No i to sa môže ukázať zvláštnym, ak si uvedomíme, že tento úryvok bol už nie raz citovaný v ruskej literatúre, a to spisovateľmi najrozličnejších smerov. Čo sú to za záhadné slová, na ktorých sa zhodli ľudia tak rozličných presvedčení? Čo ak idea, ktorú vyjadrujú, je príliš všeobecná a neurčitá, čiže poddajná rozmanitým vysvetleniam? Podľa môjho názoru to tak nie je. Podľa mňa vo všetkom, čo kedy Belinskij napísal, je sotva možné nájsť ešte jedno miesto, v ktorom by sa mu podarilo jasnejšie

a jednoznačnejšie vyjadriť. A predsa sa ukázalo, že napriek jasnému zmyslu ničím nezatemnených a jednoduchých vyjadrení sú možné rôzne vysvetlenia tohto listu. Nikto z tých, ktorí citovali uvedený úryvok, si však už nevšimol, že tam vyjadrená myšlienka sa nachádza v najostrejšom, do neba volajúcom protirečení so všetkým tým, čo Belinskij hovoril vo svojich kritických článkoch. Tento list sa interpretoval v tom zmysle, v akom sa interpretovala jeho vrúcna literárna kázeň a dokonca aj jeho list Gogolovi.^[3] I tu, tak ako vo všetkom, čo pochádzalo od Belinského, by chceli vidieť iba veľkého idealistu, pozdvihujúceho svoj panovačný hlas k obhajobe humánosti, ľudskosti, dobra. Zavrhuje filozofiu i Hegela z toho dôvodu, že mu navrhujú, aby sa uspokojil s tým, že smrť stovky Ivanov je ospravedlnená dokonalosťou jediného Petra. V tejto nejasnosti chceli vidieť a videli iba svojrázne vyjadrenie požiadaviek spravodlivej a humánnej ľudskej duše. Kvôli tomuto sa prehliadala, dokonca ani nebola povšimnutá paradoxná, v podstate smiešna, hanebne smiešna forma, do ktorej Belinskij zahalil svoje myšlienky. A naozaj, aké zadostučinenie môže dať Hegel Belinskému za každú obeť dejín, Filipa II. a tak ďalej? Ak Filip II. páľil na hranici hĺby heretikov; že je potrebná o nich správa? Nezmysel. Uhoreli, a ich osud bol nenávratne, nenapraviteľne, **navždy ukončený.**^[4] Tu už nepomôže žiaden Hegel ani podávanie protestov, pobúrenie či poukazovanie na osudy ľudí umučených a predčasne zomrelých; zjavne je už neskoro. Je potrebné sa buď rovno odvrátiť od tých všetkých smutných príbehov, alebo ak chceš, aby boli do tvojej teórie nevyhnutne zahrnuté všetky podstatné prvky, z ktorých sa skladá ľudský život, je potrebné vymyslieť čokoľvek na spôsob všeobecnej harmónie, t. j. vzájomnej záruky ľudstva, a zaúčtovať do pasíva Ivana aktívum Petra. Alebo úplne prestať s akýmkoľvek bilancovaním života jednotlivých ľudí a premenovať raz navždy človeka na „jednotlivca“, priznať, že existuje vyšší cieľ - v akomkoľvek všeobecnom princípe, a že tomu princípu musia byť „jednotlivci“ obetovaní. Potom sa skončí rozrušenie a začne filozofia, skutočná, všetko zahŕňajúca filozofia, v ktorej bude úplne presne a s určitosťou vyjasnené, prečo Filip a dejiny mučili a mučia ľudí, a ak niečo zostane problematickým, tak naozaj len niekoľko otázok teórie poznania, o priestore a čase, príčinnosti a tak ďalej. No tieto otázky, ako je známe, môžu počkať. Ak sa pre ne nenájdu ešte teraz vysvetlenia - možno to obísť hypotézami. Vznikli predsa, tak ako i celá filozofia, ak môžeme veriť Aristotelovi, δια το θαυμάζειν.^[5] No, a aby sa vyhovelo zvedavosti pochádzajúcej z údivu, už nie je potrebné úplne nájsť „pravdu“. Skôr naopak: „pravda“ je v podstate nepotrebná. Ak by sa náhle ukázala - bolo by to veľmi nepríjemné prekvapenie. Tak to aspoň tvrdil Lessing (a on vedel, čo hovorí), že prosil Boha, aby si pravdu nechal pre seba a človeku aby nechal jeho schopnosť mýliť sa a hľadať. No Belinskij, večný žiak európskych učiteľov, v súkromnom rozhovore so sebou samým, ktorý nebol určený verejnosti, premýšľal a hovoril inak. On už nechcel iba samotné hľadanie - on potreboval všetko, úplnú pravdu a vášnivo protestoval proti tradícii svojich učiteľov.

To bol nebezpečný protest. Nebezpečný preto, lebo ohrozoval predovšetkým samotný Belinského „idealizmus“. Pretože v čom je podstata a psychologický základ idealizmu? Človek verí, že všetky jeho pochybnosti, problémy či skúmania sú iba otázkou času. Všetko je už oddávna a veľmi dobre známe, je potrebné si už iba nájsť čas, duchovne vyrásť a podrobne si vyjasniť to, čo ostatní už dávno vedia. Pretože prirodzená pôda, na ktorej sa najlepšie darí idealizmu, sa ukazuje ako nezrelá kultúra, ktorá sa musí rozvíjať popri dospeljšej civilizácii. Aj v rodinách sa mladší členovia obvykle stávajú idealistami, veriac „presvedčeniam“ starších, znalejších, skúsenejších i vo všetkom zručnejších dokonalých bratov. Každé slovo dospelého človeka má pre dieťa tajuplný význam. Čím je nepochopiteľnejšie a neprístupnejšie, tým viac je lákavejšie pre mladý rozum, ktorý v ňom vidí prameň sily a prevahu staršieho. Mladé Rusko stálo dlhý čas práve v takomto vzťahu voči Západu. Každé slovo prichádzajúce odtiaľ sa zdalo posvätným. Tým je hlavne podmienený idealistický smer našej literatúry všeobecne, Belinského nevynímajúc. Starší Západ bol nepochybne múdrejší, bohatší a krajší ako my. A my sme predpokladali, že príčinou toho bolo jeho poznanie, jeho skúsenosti. Verili sme, že má „slovo“, ktoré všetko vyrieši. A toto slovo sme hľadali v jeho vede, ktorú sme začali zbožňovať oveľa skôr, ako sme ju poznali. Aké strašné zrejme bolo sklamanie každého idealistu potom, keď sa po dôkladnejšom preskúmaní tejto svojej sviatosti presvedčil, že ona nie je „pravdou“

ale „hľadaním pravdy“!

V tomto sklamaní je zmysel diskutovaného listu Belinského. Odtiaľ pramení jeho zvláštna, neuskutočniteľná požiadavka na Hegela. Ak by si bol Hegel prečítal ten list, nazval by Belinského divochom. Žiadať od filozofie, aby podala správu za každú obeť dejín! Či je to jej úloha?! A potom, je vôbec možné, potrebné a nevyhnutné obracať sa na hocikoho s takýmto druhom požiadaviek? Pravda, Hegel tvrdil, že skutočnosť je rozumová. No nie je to Hegelova vina, ak si Belinskij vysvetľoval jeho slová v tom zmysle, že „pravde“ je garantované víťazstvo tu na zemi. Vôbec nie. Veď i Hegel sám bol idealistom. Nemci, tak ako Rusi, tiež mali svoj Západ a naučili sa svojho času veriť ideí. Ibaže boli dôkladnejší a pevnejší vo svojej viere – to už je vec charakteru a národných osobitostí – a potom, ani sa nemohli inak priblížiť k svojej sviatosti než kľáčiac a nič od nej nežiadať. „Skutočnosť je rozumová“ u Hegela znamenalo iba to, že veda musí byť postavená pred všetko, a teda, že život musí byť za každú cenu zobrazený ako plne zodpovedajúci požiadavkám rozumu. Nech to v skutočnosti tak nie je – idealistu to nezaujíma –, hlavne, že sa z katedry i z kníh táto pravda všade ohlasovala. Nemeckí idealisti veľmi dobre chápali svojich učiteľov. V umeniach, vo vedách (dokonca i v spoločenských a historických) sa skutočnosť spracovávala takým spôsobom, že neustále podávala svedectvo o sláve ľudského rozumu, ktorý sa až dodnes v Nemecku hrdí svojimi a priori. Idealizmus víťazil a dodnes víťazí v tej zvláštnej krajine. A odrazu na scénu vstupuje Belinskij a žiada od sveta správu za **každú** obeť dejín! Za **každú** – počujete? Kvôli svetovej harmónii sa nechce vzdať ani jedného človeka; obyčajného, priemerného, prostého človeka, ktorých, ako je známe, historici a filozofi rátajú na milióny, ako muníciu pokroku. To už nie je humánnosť ani idealizmus, ale niečo iné. Nemeckí historici a filozofi sú tiež humánni. Potom, keď už je pokrok zariadený, veľmi ochotne sa zaujímajú o obeť histórie – no to je všetko, čo je potrebné, čo môže humánnosť požadovať. Hádám je ešte možné od nich získať sľub týkajúci sa budúcnosti: ako je známe, veda sľubuje, že v budúcnosti už obeť nebudú potrebné a jedného dňa sa skončí ten nezmyselný beh dejín, ktorý podmieňuje úspech jedného človeka hektombami druhých ľudí. To je všetko, čím môže veda utešovať obeť. Do budúcnosti sa sľubuje povinné šťastie absolútne všetkých ľudí. Belinskij to vedel veľmi dobre. On sám o tom hovoril – a ako výrečne – vo svojich početných článkoch; no v samote so sebou samým sa poburoval rozhorčením sebe vlastným. Nielenže nechce obetovať skutočných, živých ľudí za ľudí, ktorí sa majú narodiť za sto alebo tisíc rokov, spomína ľudí zničených trýznením dávnej minulosti a požaduje pre nich zadostučinenie. Že to nie je obyčajná humánnosť, je dúfam viac ako zjavné. Humánnosť musí zmiernovať, upokojuvať, mierniť ľudí v určitých činnostiach tak, aby boli na úžitok blížnemu. Skrátka, humánnosť – **je zodpovedná** za odpovede na otázky. Belinskij sa **pýta**, a pýta sa tak, že jeho otázka zmätie i najvernejších idealistov.

Pretože ak je dovolené sa tak pýtať, môže sa stať, dokonca je to pravdepodobné, že nebude možné odpovedať, alebo kvôli odpovedi bude nevyhnutné ísť do takých oblastí, ktorých sa idealizmus obáva viac ako najstrašnejších púští. Bežná formula idealizmu tu môže dostať opačný význam. „Rozumová skutočnosť“ bude potrebné vysvetľovať nie tak, že ju treba zlepšovať a upravovať dovedy, kým „rozum“ nenájde jej usporiadanie pomocou vlastných zákonov, ale tak, že „rozum“ musí prijať od nej namiesto starých a priori nové a posteriori. Viete, aké je východisko? Môže byť, že ak sa v tej skutočnosti nenájde humánnosť, inými slovami, ak nikto nebude požadovať správu za obeť Filipa, tak rozum sa bude musieť vzdať svojich veľkodušných princípov a nájsť pre seba iný zákon... A vôbec, ak je skutočnosť rozumová, ak sa jej nemožno vzdať, ak ju nemožno poprieť, ak ju je potrebné prijať, ctiť si ju, tak neexistuje iné východisko ako kvietizmus – to strašné slovo, ktorým boli až dodnes i tí najodvážnejší odpudzovaní od rôznych teórií.

Toto všetko „zúrivý Vissarion“ nerozpráva svojim čitateľom. Všetko to drží pod najprísnejším tajomstvom v laboratóriu spisovateľovej duše. V článkoch sa však „zúrivosť“ predstavuje ako odvážna, živá, jasná viera ako viera v budúcnosť, v lepšiu budúcnosť, ktorú so sebou raz prinesie veda.

Pochybnosti ostávajú doma skryté za preferansom.^[6] Publikum to všetko nemusí vedieť. Nemusí vedieť ani to, že učiteľ píše svoje články na jedno posedenie, takmer vo vytržení. Vo všeobecnosti toho veľa vedieť nemusí. Ono potrebuje ideály a ten, kto mu chce slúžiť, ich musí za každú cenu dodať. Starý príbeh! Spisovateľ sa tu podobá na ranenú tigricu, bežiacu do úkrytu k svojim mláďatám. V chrbte má šíp, ale musí svojim mliekom krmiť bezmocné bytosti, ktoré nemusia zaujímať jej osudná rana. Aj Belinskij mal takúto ranu – o nej svedčí i jeho „zúrivosť“ aj uvedený list, aj preferans, no napriek tomu do konca života stál na stráži a plnil svoju úlohu.

V Rusku existovalo nevoľníctvo – nie iba v zákonníku, ale i v srdciach ľudí; podobne to fungovalo v Rusku aj v iných oblastiach. Ono potrebovalo publicistu, vojaka. Belinskij nemal čas sa odpútať od svojho zamestnania, nemohol myslieť na svoj šíp. Bol vždy pripravený bojovať s tými, ktorí mu neprichádzali aktívne na pomoc.

V tomto zmysle som hovoril, že autorita Belinského nie je so mnou, ale proti mne. No všetko má svoj čas. Možno, že v tomto momente by bola taktika Belinského nemierná v takej miere, v akej bola oprávnená a nevyhnutná v jeho čase. Možno, že mlčať o tom, o čom mlčal on, by nebolo hrdinstvom, ale zločinom. Hoci my dodnes nevieme, či je strom poznania zároveň i stromom života, už nemáme na výber. Okúsili sme ovocie toho prvého a teraz – chtiac-nechtiac – musíme stiahnuť závoj z tajomstva, ktoré tak starostlivo schovával Belinskij, a hovoriť o tom, o čom on hovoril iba osamote so svojimi najbližšími priateľmi.

L. Š.

Wehe allen Liebenden, die nicht
noch eine Höhe haben, welche über
ihrem Mitleiden ist!

F. Nietzsche. *Also sprach Zarathustra (Von den Mitleidigen)*^[7]

I.

Vo svojej knihe *Čo je to umenie?* sa gróf Tolstoj nie prvý raz, no s vášňou človeka prvýkrát vstupujúceho do boja, vrhá na súčasnú spoločnosť. Kniha sa nazýva *Čo je to umenie?*, no nie je nevyhnutná ani zvláštna prezieravosť, aby bolo jasné, že dielo nie je o umení a ono ani nezaujíma samotného autora. Gróf Tolstoj vraví, že o tomto diele premýšľal už o pätnásť rokov skôr, no nemohlo byť dokončené, pretože myšlienky o danej veci neboli úplne jasné ešte ani jemu samému. V skutočnosti to tak vôbec nie je. Pätnásť rokov predtým sa objavil v tlači článok grófa Tolstého nazvaný *Myšlienky vyvolané sčítaním v Moskve*^[8] – a v ňom už boli úplne vyjadrené kľúčové body diela *Čo je to umenie?* Tá duševná búrka, ktorá odtrhla grófa Tolstého od ruskej inteligencie a odniesla ho k iným brehom, kde sa naučil rozprávať pre nás zvláštne a cudzie slová, bola záležitosťou minulých dní. *Čo je to umenie?* je len posledné slovo dlhej kázne, začatej už mnoho rokov pred tým. Hovorím „kázeň“, pretože všetky neskoré diela grófa Tolstého, aj umelecké, majú mimoriadnu úlohu: urobiť jeho svetonázor záväzným pre všetkých ľudí. Takéto úsilie sa výrazne prejavilo už v *Anne Kareninovej*. Ako epigraf k nej slúži evanjeliový verš: „Mne patrí pomsta, ja sa odplatím.“^[9] Zvykli sme si ho vysvetľovať v tom zmysle, že konečný súd nad ľuďmi nemôže a nemal by byť vyslovený človekom a že úspech či neúspech nášho pozemského života nedokazuje našu spravodlivosť či nespravodlivosť. No v *Anne Kareninovej* cítiť úplne iné chápanie textu evanjelia. Už v tomto románe gróf Tolstoj nielen zobrazuje ľudský život, ale aj súdi ľudí. A nesúdi tak, ako by mal súdiť nestranný, mierumilovný sudca, nepoznajúci súcitiť, ale ani hnev, ale ako človek hlboko a vášnivo zaujatý výsledkom ním rozoberaného sporu. Každý riadok toho neobyčajného diela je zameraný proti neviditeľnému, ale určitému nepriateľovi, čiže na obranu neviditeľného, no taktiež určitého spojenca. A čím väčší nepriateľ, tým prenikavejšia a rafinovanejšia je zbraň, pomocou ktorej ho gróf Tolstoj porazí, tým zručnejšia, zložitejšia a neviditeľnejšia je činnosť, pomocou ktorej sa pod neho autor podkopáva. Stepana Arkadžiča Oblonského poráža ľahko – ironickými poznámkami,

komickými situáciami, do ktorých sa neustále dostáva. Karenin je už serióznejší, no ani ním sa veľmi nezaobera. Vronskij a Koznyšev – to je niečo iné. To sú väčší ľudia; ak nemôžu vlastnou iniciatívou vytvoriť niečo nové, tak vynaložia dostatok sily na to, aby pomáhali tým, ktorých považujú za svojich. Udržiavajú dobre známy stroj; sú to piliere, ktorých pevnosť zabezpečuje trvácnosť celej stavby. A na nich sa vrhá gróf Tolstoj so všetkou silou svojho obrovského nadania. Nielen všetka činnosť – celý ich život sa obrátil navnivoč. Oni aj bojujú, snažia sa a zaujímajú o veci – no všetko sa to ukazuje ako beh veveričky v kolotoči. Slúžia nejakému nezmyselnému idolu, ktorého meno je márnosť. Počujte, ako charakterizuje gróf Tolstoj morálku Vronského presvedčenia: „Vronskij bol preto v živote taký mimoriadne šťastný, že mal kódex zásad, ktoré spoľahlivo určovali, čo sa musí robiť a čo nemusí. (...) Tieto zásady určovali – že zaplatiť falošnému hráčovi treba, no krajčírovi netreba; že mužom sa cigániť nesmie, no ženám sa smie; že nikoho neslobodno klamať, no manžela slobodno; že urážka sa nesmie prepáčiť, no urážať iného sa smie.“^[10] Vidíte, že podľa názoru autora, zdrojom mravných pohnútok Vronského boli povrchné spoločenské predsudky. S Koznyševom je to rovnaké, alebo takmer rovnaké. Jeho nadšenie je iba módne napodobňovanie. Jeho duševná činnosť – povrchná činnosť rozumu, ktorá znamená tým menej, čím úplnejšie a dôslednejšie sa prejavuje. Výsledok jeho života: nik nepotrebuje knihu, duchaplné rozhovory v obývacích izbách a zbytočnú účasť na rôznych súkromných a spoločenských udalostiach. Vronskij a Koznyšev – to je všetko, čo mohol nájsť gróf Tolstoj medzi predstaviteľmi spoločenstva ruskej inteligencie novej doby, ktorí boli pozvaní k súdu. K nim sa ešte mimochodom pripájajú načrtnuté postavy – no všetko sú to bezvýznamní ľudia, ktorí nedokážu vyjadriť čitateľom svoje konkrétne slová.

No posledným a hlavným obvineným, o ktorom je zjavne aj uvedený evanjeliový verš na začiatku knihy, je Anna. Čaká na ňu pomsta, ktorú vykoná gróf Tolstoj. Zhrešila a musí prijať trest. V celej ruskej, a možno aj v zahraničnej literatúre, ani jeden umelec tak kruto a pokojne nepriviedol svojho hrdinu k jeho očakávanému strašnému osudu, ako to urobil gróf Tolstoj vo svojom románe s Annou. Slabo povedané, že kruto a pokojne – s radosťou a víťazne. Potupný a mučivý koniec Anny je podľa grófa Tolstého radostné znamenie. Zabijúc ju, privádza Levina k viere v Boha a zakončuje svoj román. Ak by Anna mohla prežiť svoju potupu, ak by u nej existovalo vedomie svojich ľudských práv a nezomrela by rozdrvená a zničená, ale spravodlivo a hrdinsky, od grófa Tolstého by bola odňatá opora, vďaka ktorej mohol zachovať svoju duševnú rovnováhu. Pred ním sa objavila alternatíva – Anna, alebo on sám, jej skaza, alebo jeho spása. A on obetoval Annu, ktorá ušla od manžela za Vronským. Gróf Tolstoj si dobre uvedomuje, akým manželom je Karenin pre Annu; ako nik opisuje všetku hrôzu nadanej, múdrej, jemnocitnej a živej ženy, pripútanej manželstvom k chodiacemu automatu. No tieto putá musí pokladať za povinné a posvätné, pretože v existencii povinnosti vôbec vidí dôkaz vyššej harmónie. A na obranu tejto povinnosti sa vzbúri so všetkou silou svojho umeleckého génia. Anna, porušujúc „pravidlo“, musí zahynúť mučeníckou smrťou.

Všetky osoby *Anny Kareninovej* sú rozdelené na dve kategórie. Jedna sa správa podľa pravidiel, pravidlami spolu s Levinom smerujú k blahu, k spaseniu; druhá nasleduje svoje želania, porušujúc pravidlá podľa odvahy a rozhodnosti svojich činov, podliehajúc tak viac či menej krutému trestu. Anna je najnadanejšia a počká si na ňu najhoršia potupa. Druhí trpia menej – aspoň zatiaľ. Je potrebné premyslieť, čo ak by gróf Tolstoj doviedol v *Anne Kareninovej* do konca života všetkých svojich hrdinov, či by všetci boli odmenení v súlade s tým, nakoľko oni porušili „pravidlá“.

Jednako je v *Anne Kareninovej* rozsah „pravidiel“, chápaných grófom Tolstým ako povinných, pomerne nevelký. V čase vzniku tohto románu umelec dáva dobrú iba relatívnu moc nad životom človeka. Ba čo viac, službu dobrú ako exkluzívny a vedomý cieľ života nakoniec sám popiera. Ako vo *Vojne a mieri*, tak i v *Anne Kareninovej* gróf Tolstoj nielenže neverí na možnosť výmeny života za dobro, no pokladá takú výmenu za neprirodzenú, falošnú, pokryteckú a koniec koncov nevyhnutne vedúcu k reakcii i toho najlepšieho človeka. Vo *Vojne a mieri* vyslovuje surový príhovor nad Soňou, nad tou cnostnou, ľúbiacou dievčinou, tak hlboko oddanou rodine Rostovovcov. V epilógu, kde

prichádzajú na scénu mladé rodiny Nikolaja Rostova a Pierra Bezuchova, ktoré nám vyrástli pred očami – Pierre, Nataša, Nikolaj, kňažná Mária – ich zobrazuje ako rozumných a dokonalých. Všetci našli svoje miesto a svoje zamestnanie a pokojne pokračujú v práci svojich otcov. Ich existencia je, samozrejme, nevyhnutná. Jedine Soňa, náhodný a všetkých sa strániaci cudzinec, žalostne sedí za samovarom, hrajúca rolu ani pestúnky, ani príživníčky. A poza jej chrbát, kamarátka z detstva Nataša a kňažná Mária, ktorá sa dojíkala nad ideami o cnostiach a následne vzala Soni Nikolaja, diskutujú o jej živote a prednášajú text z evanjelia, ktorým jej žalostnému postaveniu priznávajú úplnú primeranosť.

Tu je ich rozhovor:

„Vieš čo,“ povedala Nataša, „ty dobre poznáš evanjelium; tam sa na jednom mieste hovorí priamo o Soni.“ „Ako to?“ prekvapene sa spýtala grófka Mária. „-Tomu, kto má, bude dané, a od toho, čo nemá, bude odňaté, – pamätáš sa? A Soňa je tá, čo nemá. Prečo je to? Neviem. Nemá možno v sebe sebeckta – neviem, ale jej bude odňaté, aj všetko sa jej odňalo. Zavše mi jej je nesmierne ľúto, volakedy som strašne chcela, aby sa Nicolas s ňou oženil, ale vždy akoby som tušila, že sa to nestane. Ona je *pustokvet*, vieš, ako na jahode?“^[11]

Nie je potrebné asi ani hovoriť, čo znamená zvýraznený „pustokvet“ a jeho vysvetlenie: „nemá v sebe sebeckta“, a potom, že sa jej „všetko odňalo“ – nie je to iba názor Nataše a kňažnej Márie, ktorá aj keď inak vysvetľovala evanjelium, „pri pohľade na Soňu“ súhlasila s Natašou; každému je zrejmé, že tento názor dvoch žien šťastných, no neschopných obstať v skúškach cností, je i názorom samého autora *Vojny a mieru*. Soňa – pustokvet; kladie sa jej za vinu nedostatok sebeckta, napriek všetkej jej vernosti a sebaobetovaniu. Tieto kvality v očiach grófa Tolstého nemajú hodnotu o sebe – neoplatí sa kvôli nim žiť; kto ich má – ten sa podobá na človeka, no nie je človekom. Nataša, ktorá sa vydala za Pierra niekoľko mesiacov po smrti kniežaťa Andreja, kňažná Mária, ktorej „majetok ovplyvnil Nikolajovu voľbu“ – obe si boli schopné v rozhodujúcu chvíľu vybrať od života šťastie – sú spravodlivé. Soňa – nespravodlivá; ona je – pustokvet. Je potrebné žiť tak, ako žili Nataša a kňažná Mária. Je možné a nevyhnutné pokúsiť sa „byť dobrým“, čítať sväté knihy a dojímať sa nad rozprávami pútnikov a žobrákov. No je to iba poézia existencie, a nie život. Zdravý inštinkt musí našepkať človeku správnu cestu. Ten, koho zláka učenie o dobre a cnosti, prehliadne život a neobhájí si včas svoje práva, ten je „pustokvet“. Taký záver vyvodil gróf Tolstoj z tej skúsenosti, ktorú mal v čase písania *Vojny a mieru*. V tomto diele, v ktorom autor prináša výsledok svojho 40-ročného života, cnosť an sich, obeta kvôli povinnosti, pokora pred osudom, neschopnosť postaviť sa za seba sa priamo sa kladú človeku za vinu. Nad Soňou, ako neskôr nad Annou Kareninovou, je vyslovený rozsudok – nad prvou preto, lebo neprestúpila pravidlá, nad druhou preto, lebo prestúpila pravidlo.

Už v *Anne Kareninovej* sa antipatia grófa Tolstého k ľuďom, ktorí sa zasvätili službe dobru, prejavila so všetkou silou. Ako žalostne je tam zobrazená Varenka, s jej chudobnými, chorými a s jej pokorným životom pri madam Štalovej. A s akým odporom spomína Kitty na svoje pokusy slúžiť dobru a na svoje stretnutie s Varenkou v zahraničí. Radšej dáva prednosť tomu, aby bol jej muž neveriacim – „ona, ktorá si myslí, že ho nevieru pripraví o večný život“ – než aby bol takým, akou bola ona v zahraničí. Nakoniec, hlavný hrdina románu, alter ego autora (dokonca aj jeho priezvisko je odvodené od mena grófa Tolstého: Lev – Levin) – ten priamo vyhlasuje, že vedomá služba dobru je nepotrebná lož. Hľa, čo o ňom rozpráva autor: „Predtým (začalo sa to už takmer v detstve a stupňovalo sa to až do dospelého veku), keď chcel urobiť niečo, čo by bolo prospešné všetkým, ľudstvu, Rusku, celej dedine, všimol si, že myšlienky o tom boli síce príjemné, no sama činnosť bola vždy akási roztrieštená, nebol si stopercentne istý, či je tá práca naozaj potrebná, a sama činnosť, čo sa spočiatku zdala taká významná, bola čoraz bezvýznamnejšia, až sa rozplynula v nič; teraz však, keď sa po ženbe **začal čoraz väčšmi sústreďovať na vlastný život**, aj keď pri myšlienke na svoju prácu necítil nijakú radosť, mal istotu, že jeho práca je potrebná, videl, že mu ide lepšie od ruky ako prv a že postupne má čoraz väčší význam. Teraz, akoby proti svojej vôli, čoraz **hlbšie a hlbšie vnikal do**

pôdy ako pluh, takže sa z nej nemohol vytiahnuť, nevyorúc brázdu.“^[12] A vďaka tomu, že sa odstrihol od svojej minulosti, že sa zriekol premýšľania o službe dobru, celému Rusku i celej dedine a tak ďalej, už vždy, vo všetkých životných situáciách, vedel, čo robiť a ako postupovať, čo je a čo nie je dôležité. Rodina musí žiť tak, ako žili dedovia a otcovia, hospodárstvo treba viesť čo možno najlepšie a podľa toho najímať robotníkov čo najlacnejšie. O záležitosti brata, sestry a všetkých chlapov chodiacich za ním pre radu sa treba postarať, no robotníkovi, ktorý odišiel počas práce domov, pretože mu zomrel otec, sa nedá prepáčiť, hoci je mu ho ľúto. Levina trápila myšlienka o tom, že nevie, prečo žije a ako žiť, no napriek tomu budoval svoju osobitnú, určitú cestu životom a nakoniec sa presvedčil, že aj keď nehladá dobro, ale hľadá svoje šťastie, aj tak, alebo skôr práve preto jeho život „nielenže nebude mať zmysel ako dosiaľ, ale bude mať **zmysel dobra, o ktorom nemôže byť pochybností**“.^[13]

P o z n á m k y

[1] Filip II. Španielsky (1527 – 1598) – pozn. prekladateľa.

[2] Z listu V. P. Botkinovi; 1. Marec 1841 (BELINSKIJ, V. G.: *Pisma 1829 – 1848 godov. Sobranije sočinenij v 9 tomach. 9 tom.* Moskva: Chudožestvennaja literatura 1982, s. 443.) Belinského pátos bol spôsobený jeho sklamaním z hegelovskej filozofie, podľa ktorej „subjekt... neexistuje kvôli sebe samému, ale ako prostriedok... pre vyjadrenie všeobecného“ (tamže) – pozn. vydavateľa.

[3] Mal na mysli slávny Belinského pamflet; list Gogolovi z 15. júla 1847, ktorý sa nachádzal v rukopisoch – pozn. vydavateľa.

[4] Zvýraznenia a kurzíva patria Šestovovi – pozn. prekladateľa.

[5] z údivu

[6] „Dva týždne v mesiaci takmer nepúšťal pero z ruky... ďalšie dva týždne sa venoval rozptýleniu. Toto rozptýlenie vo väčšine spočívalo v preferanse za 3 kopejky, ktorého bol Belinskij vášnivým milovníkom“ (I. I. Panajev). Vášň Belinského k preferansu spomínala i A. J. Panajeva. Pozri: V. G. *Belinskij v vospominanijach sovremennikov.* Moskva: Chudožestvennaja literatura 1977, s. 272, 284 – pozn. vydavateľa.

[7] „Beda milujúcim, ktorí ešte nedospeli do takej výšky, ktorá prevýši ich súcit.“ NIETZSCHE, F.: *Tak vravel Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho.* Prel. R. Škoda. Bratislava: IRIS 2002, s. 63 – pozn. prekladateľa.

[8] Pod takýmto názvom sa do 12. zväzku Zbraných spisov L. N. Tolstého vošiel jeho článok *Čo teda máme robiť?* (február 1882 – apríl 1884). Gróf Tolstoj sa zúčastnil moskovského sčítania v dňoch 23. – 25. januára 1882 – pozn. vydavateľa.

[9] V skutočnosti ide o citát z Listu Rimanom (Lk 12,19) – pozn. prekladateľa.

[10] TOLSTOJ, L. N.: *Anna Kareninová.* Prel. N. Szabová. Bratislava: Slovart 2019, s. 411 – pozn. prekladateľa.

[11] TOLSTOJ, L. N.: *Vojna a mier IV.* Prel. R. Dvořáková-Žiaranová. Bratislava: Tatran 1980, s. 286. Preklady nasledujúcich úryvkov sú taktiež z uvedeného vydania – pozn. prekladateľa.

[12] TOLSTOJ, L. N.: *Anna Kareninová*, s. 1057 – pozn. prekladateľa.

[13] Tamže, s. 1093 – pozn. prekladateľa.

Z ruského originálu ŠESTOV, L.: *Dobro v učeníi gr. Tolstogo i F. Nicše.* In: ŠESTOV, L.: *Izbrannyje sočinenija.* Moskva: Renessans 1993, s. 41 – 53 preložil Juraj Dragašek.